

Het douanekantoor bij Bad Nieuweschans in 1930.
foto: fotograaf onbekend, Groninger Archieven

Groningen Grensland

Fietstocht door het Gronings-Duits grensgebied ±55 km

DE VERHALEN
VAN GRONINGEN

www.deverhalenvangroningen.nl

GRONINGEN, GRENSLAND

In 2020 viert Nederland 75 jaar vrijheid én het 75-jarig bestaan van de Verenigde Naties. Genoeg reden voor De Verhalen van Groningen om een fietsroute door het mooie Gronings-Duitse grensgebied uit te zetten. Want Groningen is écht een grensland. En dat zie je: van de grenskantoren en grenspalen tot aan de vestingdorpjes en verdedigingswerken. Stap op de fiets en ontdek het zelf!

Over dit grensland

Op 24 oktober 2020 bestaan de Verenigde Naties 75 jaar. De landen die samenkomen bij de VN zetten zich in voor vrede en veiligheid door internationale samenwerking. Nederland trad toe in 1945, maar buurland Duitsland (zowel de Bondsrepubliek als de DDR) volgde pas in 1973. Dat had alles te maken met de Tweede Wereldoorlog. In de naoorlogse jaren waren de contacten tussen Nederland en Duitsland met moeite hersteld – en dit had in Groningen, als buurprovincie van Duitsland, een extra lading.

Want Groningers behoren pas de laatste 200 jaar tot Nederland. In de eeuwen daarvoor waren Groningers juist meer op het oosten gericht. Er was altijd veel grensverkeer in dit gebied: dat had met handel te maken, maar ook met familiebanden. Ook de Grunneger taal lijkt veel op het dialect aan de andere kant van de grens. Zo'n grens is natuurlijk ook maar een betrekkelijke lijn.

Vogelvluchtkaart uit 1674 van de schansen in het grensgebied, gezien naar het noorden. vervaardigers: J. Peeters en G. Bouttats, Groninger Archieven

De grensovergang bij Bad Nieuweschan, met grenswachter, 1920-1930.
foto: fotograaf onbekend, Groninger Archieven

Groningen is dus echt een 'grensland'. Lang geleden vormden het Bourtangermoeras en de Dollard een natuurlijke grens, maar door inpolderingen en ontginningen moest deze grens steeds opnieuw worden vastgesteld. Daarom werd er in de achttiende eeuw een grensconvenant gesloten. En waar grenzen zijn, daar zijn conflicten. In 1568 vond in dit grensgebied de bekende Slag bij Heiligerlee plaats, een eeuw later kwam Bommen Berend langs met zijn kanonnen, en ook tijdens de Tweede Wereldoorlog is hier flink gevochten. Maar gelukkig zijn de verhoudingen nu weer goed.

Alhoewel... Wist je dat er nog steeds geen officieel akkoord is over de grens in de Eems?

De grensovergang bij Rhederbrug in 1967.
foto: J. Pé, uitgever W. Meins, Groninger Archieven

ROUTE

De route is ca. 55 kilometer lang en begint bij het treinstation in Bad Nieuweschan. Je zult onderweg niet veel horeca tegenkomen, dus zorg ervoor dat je een flesje water en een broodje meeneemt. Daar gaan we! **RA = rechtsaf LA = linksaf**

Tip

Meer weten over de vestingen in dit grensland? Breng dan een bezoekje aan het Vestingmuseum Nieuweschan en het Vestingmuseum Oudeschan, die beide op de route liggen. Een uitstapje naar Bourtange is natuurlijk ook een goed idee!

A BAD NIEUWESCHAN: REMISE

Misschien is het wel veelzeggend dat eerste spoorlijn in het Noorden van oost naar west liep. Vanuit Groningen was in 1863 Harlingen met de trein bereikbaar, vijf jaar later ook Nieuweschan. Amsterdam zou pas in 1870 volgen. Vanuit Nieuweschan konden reizigers vanaf 1876 doorreizen naar Oldenburg. In de grensplaats verrees een locomotievenloods waarvan ook de Grossherzogliche Oldenburgische Eisenbahn gebruik maakte. Op een grote draaicirkel konden de stoomlocs gekeerd worden. In 1935 kwam de loods buiten gebruik, waarna de sporen werden weggebroken. Het gebouw diende daarna onder meer als stalling voor bussen van de GADO. In 2004 is de remise gerestaureerd.

Vervolg de Verlengde Hoofdstraat in westelijke richting. Sla RA naar Oudezijl en vervolg dit pad langs de Westerwoldsche Aa tot aan Nieuwe Statenzijl.

Duitse vrouwen laten hun paspoort zien bij de grensovergang bij Nieuweschan in 1958.
foto: Fotobedrijf Piet Boonstra, Groninger Archieven

B NIEUWE STATENZIJL: GRENSSTEEN

In de zeventiende eeuw lag de vesting Nieuweschans nog aan de Dollard. Door inpolderingen schoof de kustlijn steeds verder op naar het noorden. In 1707 was daarom een nieuwe uitwateringssluys nodig, evenals een versterking die de grens bewaakte. Dat werd Statenzijl. Met de bedijking van de Reiderwolderpolder (1862-1862) herhaalde dit principe zich. Statenzijl werd Oude Statenzijl, Nieuwe Statenzijl kwam aan de kust te liggen. Hier is de meest noordelijke grenssteen op het vasteland te vinden, no. 203-II. Nederlands en Duitsland werden het nooit eens over de grens door de Dollard en Eems. Sinds 1962 is er een 'status quo'.

Steek het water over. Je bent nu in Duitsland! Verlaat de dijk en sla RA naar Kanalpolder/Landschapspolder/Charlottenpolder. Steek het spoor over, volg het fietspad en steek het bruggetje over > LA naar Europaweg > RA naar W. Mettingstraat > RA naar Bunderweg > LA naar Hoofdstraat/Voorstraat > RA naar Zuideinde > LA naar Hamdijk > over de Westerswolsche Aa meteen LA naar Boneschanskerweg (fietspad) > LA naar Hamsterweg > LA naar Oudeschanskerweg > LA naar Wymeesterweg

Het Nederlandse grenskantoor aan de Wymeesterweg in 1974.

Foto: M.A. Douma, Groninger Archieven

Aanleg van de Nieuwstatenzijl, 1876. Foto: fotograaf onbekend, Groninger Archieven

C BOONESCHANS EN WYMEESTERBRUG: KAZEMATTEN

Op verschillende plekken langs de grens staan kleine betonnen bunkertjes, of kazematten – zoals de Nederlandse benaming luidt. 'Stekelvarkens' worden ze genoemd, naar de uitstekende metalen pinnen waaraan een camouflagenet kon worden vastgemaakt. Ze zijn gebouwd aan het eind van de jaren dertig, toen de spanningen met Duitsland opliepen en oorlog dreigde. De kazematten, met daarin een lichte mitrailleur, waren onderdeel van een grotere verdedigingslinie, de 'O-lijn', die liep langs de oostgrens van de Dollard tot de Overijsselse Vecht. De soldaten in deze linie moesten bij een inval het achterland waarschuwen en bruggen opblazen om de Duitsers te vertragen.

Vervolg de Wymeesterweg/Dünebroek > Sla RA naar Ost-West Strasse > RA naar Heerenland > LA naar Smuggelpad

Het Duitse grenskantoor aan de Wymeesterweg in 1974. Rechts is nog een deel van de fleche (vestingwerk) zichtbaar.
foto: M.A. Douma, Groninger Archieven

E BRUAL SIEDLUNG: VEENDORPEN

Het Bourtangermoeras vormde eeuwenlang een natuurlijke grens tussen de landen die we nu kennen als Nederland en Duitsland. In Duitsland hebben veel grensdorpjes een plaatsnaam met het achtervoegsel 'Siedlung'. Dat woord betekent zoiets als 'nederzetting' of 'kolonie'. Al in de middeleeuwen begonnen boeren kleine stukjes moeras af te graven. Vanaf de achttiende eeuw gebeurde dit aan Nederlandse zijde van de grens steeds grootschaliger. Aan Duitse zijde kwam de ontginning pas veel later en op kleinere schaal op gang. Dat begon in de jaren dertig van de twintigste eeuw, toen krijgsgevangenen en opposenten van het naziregime in het veengebied te werk werden gesteld. Rond 1950 werden door veenarbeiders en veenboeren de eerste echte woonhuizen gebouwd en ontstonden er kleine lintdorpen in het gebied.

Vervolg Hedwigstrasse > RA Schipmannsweg > RA Pyrkensweg

D SMUGGELPAD: SMOKKELARIJ

Smokkelarij is niet weg te denken uit het grensgebied. Er werd vroeger van alles over de grens gesmokkeld: koffie, chocolade en zelfs vee. Daarvoor bedachten smokkelaars allerlei ingenieuze trucjes. Jenever werd bijvoorbeeld in varkensblazen vervoerd – als de smokkelaars dan onverhoopt betrapt werden, konden ze de varkensblaas makkelijk doorprikken en de drank weg laten lopen. Een ander voorbeeld is boter, die in kistjes werden gestopt. Die kistjes werden vervolgens met riemen op de rug vastgemaakt. Als de smokkelaars de douaniers in het oog kregen, konden zij de kistjes snel van zich afgooien. Waren ze te laat, dan zetten de douanebeambten hen voor de kachel... En werden ze verraden door de smeltende boter!

Vervolg het Smuggelpad > RA naar Moorstrasse/Westweg > LA naar Hedwigstrasse

Veenarbeiders aan het turfsteken bij Bellingwolde, 1925-1935.
foto: fotograaf onbekend, Groninger Archieven

F PYRKENSWEG: GRENSPAAL*

In de achttiende eeuw ontstonden er grensgeschillen rondom het Bourtangermoeras. In 1764 kwam het daarom tot een grensconvenant tussen de Republiek der Verenigde Nederlanden en het Bisdom Munster. Er werden dertien grote grenspalen van Bentheimer zandsteen geplaatst. Daar zijn nu nog zeven van over. Deze grenspalen hebben de inscriptie EPM en RBF. EPM staat voor Episcopatus Monasteriensis (Bisdom Münster) en RBF staat voor Respublica Belgica Foederata (Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden). Later zijn de letters H (koninkrijk Hannover) en P (Pruisen) aangebracht, en aan Nederlandse kant de N.

**Extra uitdaging! Om deze grenspaal te vinden moet je helemaal naar het einde van de (doodlopende) Pyrkensweg fietsen. De steen staat in een soort greppel.*

Fiets weer terug naar Schipmannsweg > RA naar fietspad naast de Zollstrasse (gaat aan Nederlandse zijde over in N969/Rhederweg)

G RHEDERBRUG: GRENSPOST

Het grenskantoor Bellingwolde aan de Rhederweg heeft jarenlang leeg gestaan, maar is in 2020 verkocht aan een lokale ondernemer die het gebouw na restauratie in gebruik zal nemen als kantoor. Sinds de sluiting in 1993 zijn de slagbomen, waarschuwingslichten en lichtmasten verdwenen. Op 1 januari van dat jaar trad het Akkoord van Schengen in werking en was binnen Europa vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal een feit. Het kantoor aan de Rhederweg was op 3 oktober 1956 feestelijk geopend en verving een eenvoudige grenspost, waarvan alleen klein grensverkeer gebruik mocht maken. De opening werd gezien als een belangrijke stap voor de ontwikkeling van economie en toerisme, omdat hiermee een obstakel in het verkeer tussen Groningen en Bremen-Hamburg verdween.

Vervolg het fietspad naast de N969/Rhederweg richting Rhederbrug > LA naar Buiskoolweg > RA naar Parallelweg > RA naar Boekweitlanden > Rhederweg oversteken naar Lyskemeerweg > LA naar 1^e Grenslaan > RA naar Kanaaldijk O.Z. > RA naar Veendijk > LA naar Oudelaan > RA Batterijweg

Grenspaal uit 1764, aan het einde van de Pyrkensweg. foto: Sonja Meijer

H DE LETHE: DRIELANDENPUNT

De Lethe was in de achttiende eeuw een belangrijke plek. Hier lag het drielandenpunt van het bisdom Münster, de Pruisische provincie Oost-Friesland en de Republiek der Verenigde Nederlanden. In 1764 werd hier een grenspaal geplaatst, maar een halve eeuw later zou deze al in het veen 'gezonken' zijn. De paal is vervangen door een nieuwere versie en die staat er nog steeds. De Fransen legden in 1797 een kleine veldschans en een open veldwerk aan bij De Lethe. De verdedigingswerken werden door middel van de 'Soldatendijk' met elkaar verbonden. In praktijk zijn de schansen en dijken voornamelijk gebruikt door smokkelaars, die de smalle paadjes gebruikten om hun waar ongezien de grens over te brengen.

LA naar Kanaaldijk O.Z. (pad langs het water) > RA de brug over naar Kerkweg >
LA naar Moersloot > RA naar Koloniesweg > LA naar Hoofdweg > RA naar Tweekarspelenweg >
RA naar Nieuwlandseweg > LA naar Oudeschanskerweg > LA naar Voorstraat > LA naar Poortweg >
RA over fietspad

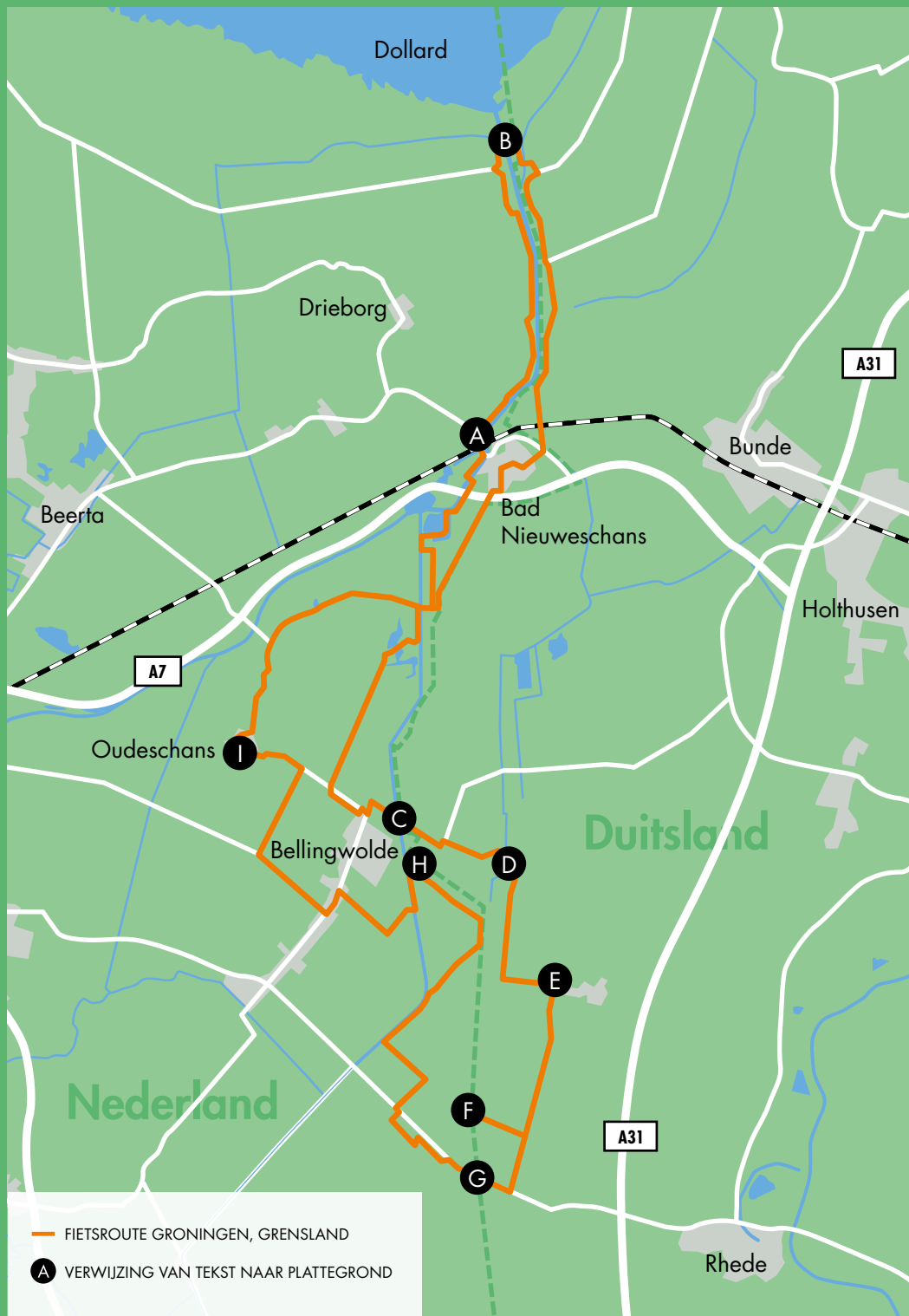
I OUDESCHANS: SCHANS

Rondom de sluis waardoor de Westerwoldsche Aa in de Dollard uitwaterde, werd in 1593 – dus tijdens de Tachtigjarige Oorlog – een schans aangelegd. Die sluis was van groot militair belang, want daarmee kon een groot gebied onder water worden gezet zodat dit ontoegankelijk was voor vijandelijke troepen. De versterking heette eerst Bellingwolderschans, totdat in 1628 de Nieuwe- of Langakkerschans gereed kwam. Daarna raakte de benaming Oudeschans in zwang. De verwaarloosde vesting werd in 1814 opgeheven. De wallen verdwenen, behalve het 'dodenbastion' met daarop de begraafplaats. De vestingvorm werd in de jaren tachtig van de vorige eeuw gereconstrueerd. Aan het vestingverleden herinnert ook de Garnizoenskerk uit 1626.

LA naar Koudehoek/Hamdijksterweg/Hamdijk > bij Booneschans LA naar fietspad door Bos op Houwingaham > LA brug over Westerwoldsche Aa > RA naar Aadijk > LA naar Verlengde Hoofdstraat. Je bent nu weer bij het Station Bad Nieuweschans.

Doorpsgezicht van Oudeschans in 1915, met links het Garnizoenskerkje.
foto: Uitgever J. Dijkhuis, Groninger Archieven

ROUTES IN GRONINGEN

De smaak te pakken gekregen?

Op www.routesingroningen.nl vind je nog veel meer wandel-, fiets- en vaarroutes in Groningen.

VISIT GRONINGEN

Voor meer informatie over de stad en provincie ga je naar de Groningen Store (VVV). Hier vind je onder meer een uitgebreid assortiment wandel- en fietsroutes in en om Groningen.

Nieuwe Markt 1 (in het Forum Groningen)

www.visitgroningen.nl

Deze fietsroute is een initiatief van De Verhalen van Groningen en is ontwikkeld in samenwerking met de Groninger Archieven in het kader van de Maand van de Groninger Geschiedenis en 75 jaar vrijheid Groningen.

De ontwikkeling van deze fietsroute wordt mede mogelijk gemaakt door het vfonds met middelen uit de Nationale Postcode Loterij, de BankGiro Loterij en de Nederlandse Loterij

ER GAAT NIETS BOVEN

GRONINGEN

